

A FÖLD OPTIMÁLIS TORZULÁSÚ ÁBRÁZOLÁSA PÓLUSPONTOS
KÉPZETES HENGERVETÜLETBEN, EKVIDISZTÁNS
PARALLELKÖRÖKKEL

GYÖRFFY JÁNOS²⁸

REPRESENTING THE WHOLE EARTH IN A BEST PSEUDOCYLINDRICAL
PROJECTION WITH POLE POINT AND EQUIDISTANT PARALLELS

Abstract: A pseudocylindrical projection with equidistant parallels and showing the Poles as points was prepared for representing the whole Earth. It was constructed by minimization of the mean overall error criterion Airy-Kavrayiskiy. Because of the desired curve form of the meridians, the mapping equation $x(\varphi, \lambda)$ could not be approximated effectively by polynomials, so a special other function was used. The new projection is form-true, esthetically favourable, its mean and maximal distortions are small, therefore it can be definitely recommended for geocartographical purposes.

A geokartográfia egyes területein, főleg az iskolai és a közismereti, valamint a tematikus atlaszokban – például a klímaelemek globális eloszlásának ábrázolása során, vagy a földtani, növényzeti, talaj-, stb. világtérképeken – gyakran jelenik meg a Föld egy lapon, egyetlen kontúrban (*Keveiné Bárány I.* 1998). Ezt a feladatot Amerika felfedezése után először Waldseemüller (1507) és Rosselli (1508) oldotta meg. Azóta számtalan más megoldás született, melyek egyebek közt az alkalmazott térképvetület tekintetében is különböznek. A vetület helyes megválasztása lényeges kérdés, mert egyrészt ezen keresztül lehet eleget tenni az ókortól ismert hasonlósági elvnek, másrészt csökkenthetők a térkép szempontjából hátrányos torzulások, végül a térkép megjelenését esztétikailag is befolyásolja.

A világtérképekhez a 16. századtól kezdve egyre inkább hengervetületeket használtak. A szélességi körök itt párhuzamos egyenesekként jelennek meg, ami főleg a földrajzi övezetesség (klíma- és növényzeti zónák, talajtípusok, mezőgazdaság) ábrázolása szempontjából előnyös. Ennek a korszaknak a kartográfiájában találkozhatunk Mercator, Ortelius vetületeivel. A 19. század közepétől előtérbe kerül Mollweide területtartó vetülete, a 20. század elejétől pedig Eckert vetületei. Erre az időre alakult ki a térképszerkesztés napjainkig érvényes vetületi repertoárja, amelyben mind a területtartó, mind pedig az általános torzulású (és így a kontinensek alakját jobban megőrző) képzetes hengervetületeknek meg van a maguk alkalmazási területe (*Stegena L.* 1988).

A képzetes hengervetületek körében sajátos kérdéseket vet fel a pólusok és környékük ábrázolása. A pólus, ahol a torzulások egy része végtelen nagygyá válik, vagy egy pontra, vagy egy egyenes szakaszra (az ún. pólusvonalra) képeződik le. A *póluspontos* vetületek a szemléletesség és az esztétikum szempontjából előnyösebb-

---

²⁸ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék. 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A. E-mail: terkep1@ludens.elte.hu

bek. A *pólusvonalas* ábrázolás megértése bizonyos absztrakciós készséget kíván, viszont a pólusvonal környékén a torzulások jobban csökkenthetők.

Hasonlítsuk össze az egész Földet ábrázoló térképek vetületeit torzulási szempontból. Ehhez először is ki kell jelölni a térkép témája szempontjából leghatározottabb torzulást, amely lehet a szög-, a terület- vagy a hossztorulás, de leginkább az ezek összességét felölelő ún. teljes torulás. Ennek eldöntése után a vizsgált térkép minden pontjában ki kell számítani az ún. *lokális torzultsági mérőszám* (ε^2) értékét, amelyre a teljes torulás figyelembevételére esetén egy általánosan elfogadott lehetőség:

$$\varepsilon^2_{AK} = 0,5 \cdot \left[(Ln(a))^2 + (Ln(b))^2 \right]$$

Itt a az adott pontban fellépő maximális, b pedig a minimális hossztorulást jelöli, amelyeket a h parallelkör menti, a k meridián menti hossztorulásokból és a fokhálózati vonalak által bezárt Θ szögből, illetve annak szinuszából határozható meg; a h , k és $\sin \Theta$ mennyiségek pedig a szóban forgó pont φ szélessége és λ hosszúsága ismeretében a vetületet matematikailag leíró $x(\varphi, \lambda)$ és $y(\varphi, \lambda)$ ún. vetületi egyenletekből, másként leképezési függvényekből határozhatók meg (Györffy J. 2004).

Ezt követően az ε^2_{AK} értékeket a Föld egészére, pontosabban a 85° D-i és a 85° É-i szélesség közötti gömbövre átlagoljuk az Airy-Kavrajcszkij kritériumnak nevezett alábbi képlettel:

$$E_{AK} = \sqrt{\frac{1}{4 \cdot \pi \cdot \sin 85^\circ} \cdot \int_{-85^\circ}^{85^\circ} \int_{-180^\circ}^{180^\circ} \varepsilon^2_{AK} \cdot \cos \varphi \, d\lambda \, d\varphi}$$

A vizsgált vetületek ezen E_{AK} érték segítségével összehasonlíthatók torzulási szempontból: azt a vetületet tekintjük kevésbé torzultnak és ezáltal előnyösebbnek, amelynek az Airy-Kavrajcszkij kritérium szerinti átlagos teljes torzultsága kisebb (Györffy J. 2002).

Célunk a fentiek alapján az Airy-Kavrajcszkij kritérium szerinti legjobb póluspontos képzetes hengervetület közelítő meghatározása. Tehát olyan folytonosan differenciálható x és y leképezési függvényeket szeretnénk meghatározni, amelyekre teljesülnek a szokásos feltételek, nevezetesen az $x(\varphi, \lambda)$ függvény legyen λ -ban páratlan és φ -ben páros, az $y(\varphi)$ függvény pedig, mely a képzetes hengervetületeknél nem függ a λ hosszúságtól, legyen φ -ben páratlan, emellett a meridiánok póluspontba való összefutásához *tetszőleges λ -ra teljesüljön az $x(-90^\circ, \lambda) = x(90^\circ, \lambda) = 0$ egyenlőség*. Nem várható, hogy egy adott vetülettípushoz tartozó póluspontos változat átlagos teljes torzultsága a pólusvonalasénál kisebb legyen, hiszen a póluspontosság mint többlet-feltétel a közelítés hatékonyságát nem javíthatja. Azonban figyelembe véve, hogy a pólusok 5° -os környezete a torzultságba nem számít bele, ha tudunk konstruálni olyan meridián-íveket, amelyek -85° és $+85^\circ$ között nagyjából az optimális pólusvonalas változat meridián-íveivel futnak együtt, és csak azok környékén kanyarodnak be a pólus felé, akkor reménykedhetünk abban, hogy a póluspontos változat is majdnem olyan jó lesz, mint a pólusvonalas. (A kö-

vetülményeknek megfelelő meridián-ívek keresésénél kizárjuk azt a megoldást, amelynél különböző jellegű íveket illesztünk egymáshoz, vagyis a körből kizárjuk az összetett vetületeket).

Kínálkozik az egyszerűnek tűnő megoldás, hogy pólusvonalas vetületek polinom alakban felírt x vetületi egyenletének $\cos\varphi$ -vel való beszorzásával alakítsuk át ezeket póluspontossá. Sajnos ez nem vezet eredményre. Egyrészt esztétikailag zavaró, hogy a sarkoknál a -180° -os és $+180^\circ$ -os határoló meridiánok nem csatlakoznak simán, így a kontúrvonal itt megtörik. (Ez még kiküszöbölhető lenne, ha x -et $\cos\varphi$ helyett a

$$\sqrt{1 - \left(\frac{y(\varphi)}{y(\pi/2)} \right)^2}$$

függvénnyel szoroznánk be.) Ennél nagyobb probléma, hogy az így kapott meridián-ívek nehezen követik az ideális vonalat, amely magasabb szélességen viszonylag éles kanyarral fordul a pólus felé, emiatt az átlagos torzultság csak a közelítő polinom fokszámának számottevő növelésével csökkenthető a lehetséges mértékben. Végül a legkellemetlenebb az a jelenség, hogy a meridián-ívek görbülete nem változik egyenletesen, hanem alig észrevehetően hajladozik, sőt inflexiós pontok is keletkeznek rajta.

A fenti hátrányok kiküszöbölhetők egy olyan, az utóbbi képlet által sugallt megoldással, amelyben az x vetületi egyenletet

$$x = t_1 \cdot \lambda \cdot \left[1 - \left(\frac{y(\varphi)}{y(\pi/2)} \right)^{t_2} \right]^{t_3}$$

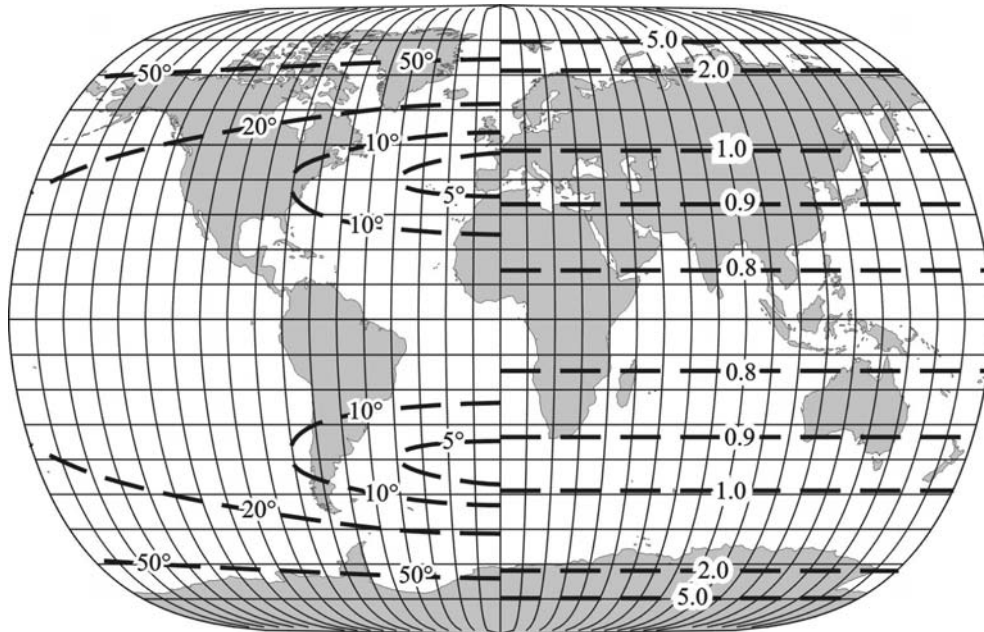
alakban írjuk fel, ahol t_1, t_2, t_3 pozitív konstansok. (Ez a vetület $t_1=1, t_2=2, t_3=2$ esetén éppen Apianus II. vetületét szolgáltatja). A t_2 megválasztása a meridián-ívek egyenlítő környéki viselkedését, a t_3 megválasztása a pólus környéki viselkedését befolyásolja, végül $t_2=$ segítségével egy merőleges affinitás (nyújtás vagy zsugorítás) érhető el az x tengely irányába. A fenti vetületi egyenlet λ -ban lineáris, emiatt az általa előállított vetület paralelkörei mentén a hossztorzulás (szélességenként változó) konstans, következésképpen a paralelkörök – a képzetes hengervetületek túlnyomó többségéhez hasonlóan – egyenközüek. Az y vetületi egyenletet

$$y = \varphi$$

alakúnak írjuk elő, ami a középmeridián hossztartását jelenti.

A t_1, t_2, t_3 mennyiségeket paramétereknek tekintve, az E_{AK} egy háromváltozós függvény lesz, amelynek minimumhelyét és minimumát megkereshetjük egy numerikus eljárás segítségével. A szimplex módszer nevű minimumkereső eljárással elvégezve a számításokat, a következő eredményeket kapjuk: ha a paraméterek-

nek a $t_1=0,78005$, $t_2=1,66459$, $t_3=5,38347$ értéket adjuk, akkor $E_{AK}=0,2493$. Összehasonlításképpen megadjuk a megfelelő tulajdonságokkal jellemezhető legjobb pólusvonalas változat legkisebb átlagos torzulását: $E_{AK}=0,2486$, ami azt jelenti, hogy 0,3%-os eltéréssel sikerült megközelíteni a lehetséges alsó határt. (Megjegyezzük, hogy ha az y vetületi egyenletben bevezetnénk egy t_4 szorzót, akkor az E_{AK} értéke mintegy 0,05%-kal csökkenne, ezért ettől eltekintettünk.)

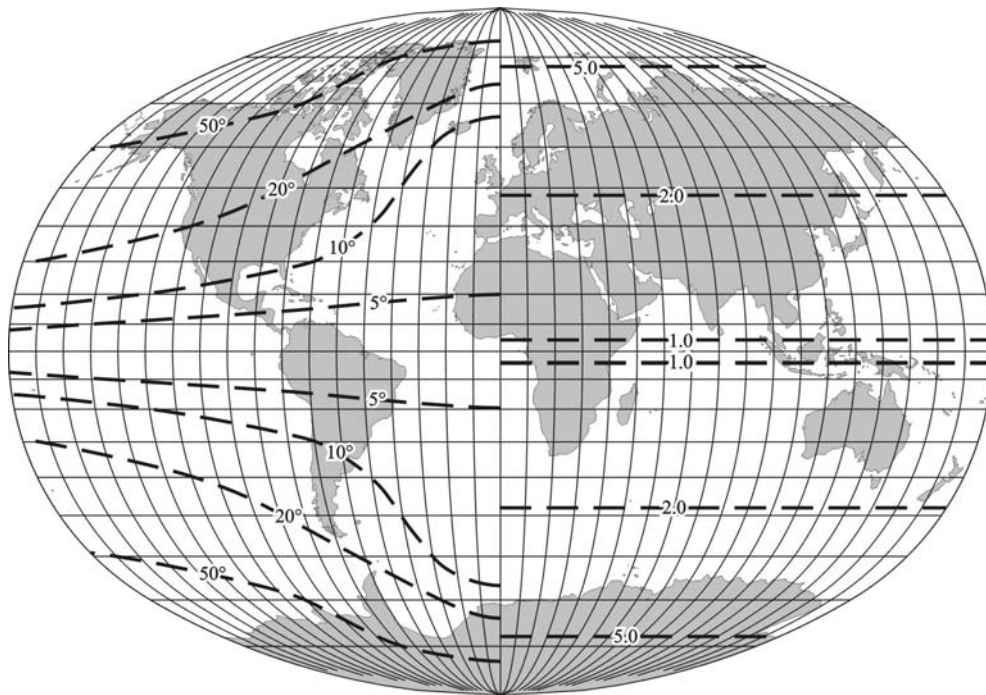

1. ábra A maximális szögtorzulások és a területtorzulások eloszlása a legjobb pólusponos, paralelkörökben ekvidisztáns képzetes hengervetületben

Figure 1 The distribution of the maximum angular deformation and the area distortion in the best pseudocylindrical projection with pole point and equidistant parallels

A Föld képét e vetületben, valamint a vetületi torzulásokat az 1. ábra mutatja be. (A vetület póluspontossága kis méretarány esetén kevésbé feltűnő, mert a meridián-ívek a $\pm 85^\circ$ -os szélesség közelében gyorsan kanyarodnak a pólus felé, emiatt a határoló meridián közel kerül egy képzeletbeli pólusvonalhoz. Ezen a jelenségen enyhíthetünk, ha az optimalizálási tartományt a szakirodalomban szokásos $\pm 85^\circ$ közötti gömböv helyett a $\pm 80^\circ$ közöttivel helyettesítjük.) A maximális szögtorzulás a térkép területének csaknem 2/3-án kisebb 20° -nál, és az 50° -nál nagyobb maximális szögtorzulású rész (a pólusok közvetlen környezete) a terület 10%-át sem éri el. A területtorzulások is viszonylag kedvezőek. Az ábrázolt terület mintegy 60%-án kismértékű területcsökkenés következik be, míg 5,0-nél nagyobb területtorzulási modulust csak a pólusokat tartalmazó 10° -os gömbsüvegen találunk.

Hasonlítsuk össze ezt a vetületet a magyar atlaszokban széles körben alkalmazott Baranyi féle 2. vetülettel (2. ábra) (Baranyi J. – Györffy J. 1990). Baranyi a pólushoz közeledő meridián-ívek görbületének megváltozását gömbövenként különböző $x(\varphi, \lambda)$ vetületi egyenlet bevezetése árán oldotta meg. A körívekből összeállított ovális kontúrvonal jól érzékelteti a Föld gömbalakját. A hasonlósági elv a kontinensek alakjában kiválóan érvényesül mindkét vetületnél. A teljes Óvilág (Eurázsia és Afrika) alakja a legjobb póluspontos képzetes hengervetület esetén hűbben jelenik meg, ha viszont Ázsiát külön vizsgáljuk, ennek alakja Baranyi vetületénél torzul kevésbé. A maximális szögtorzulások eloszlása a Baranyi vetületnél eltér az előzőétől. Az egyenlítőnél a legkisebbek a torzulások, és innen a pólus felé haladva nőnek, a határoló meridiánon gyorsabban, mint a középmeridiánnál. A területtorzulások eloszlása hasonló; a területcsökkenési zóna az egyenlítőnél egészen keskeny, ellenben a torzulások a pólus felé haladva gyorsabban nőnek. (Megjegyzendő, hogy a Baranyi vetület átlagos torzulását, amely $E_{AK}=0,3580$, csökkenthetjük egy 1-nél kisebb hasonlósági transzformációval, és ebben az esetben a területtorzulási izovonalak is közelebb húzódnak a pólusokhoz.)

2. ábra A maximális szögtorzulások és a területtorzulások eloszlása Baranyi 2. vetületében
Figure 2 The distribution of the maximum angular deformation and the area distortion
in the Baranyi's 2. projection

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy új, póluspontos képzetes hengervetületünk igen kedvező torzulási tulajdonságokkal rendelkezik, amennyiben a na-

gyobb torzulásokat sikerült a pólusok felé kitolni, alakhűség és esztétikum tekintetében pedig versenyképes Baranyi e tekintetben kiemelkedően jónak tartott 2. vetületével. (Megjegyezzük, hogy torzulásmentes hely egyik vetületben sincs.)

IRODALOM

- Baranyi J. – Györffy J.** 1990. A Föld újszerű ábrázolásai a mai magyar atlaszokban. Földrajzi Közlemények 114/3-4. pp. 109-117.
- Györffy J.** 2002. Az egész Föld optimális ábrázolása általános torzulású pólusvonalas képzetes hengervetületben. *Studia Cartologica* 12. Az ELTE Térképtudományi Tanszékének évkönyve, Budapest. (<http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/sc/sc12/02gyj.pdf>).
- Györffy J.** 2004. Képzetes hengervetületek (oktatási anyag). (<http://mercator.elte.hu/~gyorffy/jegyzete/kepzetes/kepzheng/jegyze10.html>).
- Keveiné Bárány I.** 1998. Talajföldrajz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Stegená L.** 1988. Vetülettan. Tankönyvkiadó, Budapest.